Krzysztof Borodako

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

borodako@uek.krakow.pl

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7348-8372>

Turystyka w czasach pandemii – wprowadzenie do zagadnienia

Turystyka przechodzi na początku lat 20. XXI w. wielki kryzys. Jest to związane z globalną pandemią spowodowaną koronawirusem SARS-CoV-2 wywołującym chorobę COVID-19 znaną głównie jako choroba układu oddechowego. Po blisko roku prowadzonych badań medycznych wskazuje się, że choroba ta atakuje także inne układy organizmu (Zaim i in., 2020), tworząc jeszcze większe zagrożenie dla ludzi.

Zgodnie z definicją Światowej Organizacji Turystyki (UNWTO) trzonem turystyki jest atrybut podróży, przemieszczania się, a tym samym przebywania poza miejscem zamieszkania. Do tego dochodzą pozostałe kluczowe z punktu widzenia tej definicji cechy tej aktywności, tj. ogół czynności osób podróżujących, ich motyw wyjazdów odwołujące się do potrzeby wypoczynku, względów zawodowych, zdrowotnych i innych (jednak z wykluczeniem celów zarobkowych), przy jednoczesnym czasie trwania nie dłuższym niż rok (UNWTO, 2008). Na tej podstawie widać, że pandemia w pierwszej fazie zablokowała funkcjonowanie turystyki i bardzo mocno ograniczyła w dalszych miesiącach trwania choroby dynamiczny rozwój tej branży.

Aby zobrazować poziom „zniszczeń” spowodowanych pojawieniem się pandemii, warto pokazać dostępne dane z ostatnich lat przed pandemią oraz najnowsze dane dotyczące turystyki w czasie trwania pandemii. Według raportów UNWTO w 2018 r. przyrost podróży międzynarodowych o charakterze turystycznym wynosił 5%, generując ruch turystyki międzynarodowej na poziomie 1,4 mld wyjazdów. Co warto szczególnie podkreślić, połowa tego ruchu międzynarodowego była powiązana z rynkiem europejskim poprzez wyjazdy lub przyjazdy do krajów europejskich (lub między nimi). Prezentowane wtedy stanowisko przewidywało średnioroczny wzrost na poziomie około 3,3%, generując w perspektywie 2030 r. nawet liczbę 1,8 mld wyjazdów turystycznych (UNWTO, 2019). Nadzieję

na dalszy rozwój turystyki wzbudził także rok 2019, pomimo widocznych objawów zwolnienia gospodarczego w części gospodarek świata. W 2019 r. – zgodnie z informacjami pochodzącymi z UNWTO – zanotowano jeszcze większy wzrost ruchu turystyki międzynarodowej na poziomie 4% (co w liczbach bezwzględnych wynosiło 1,46 mld wyjazdów). Również całkowite wpływy z turystyki międzynarodowej w omawianym roku przed pandemią ponownie wzrosły globalnie na poziomie 3%. Mimo widocznych oznak zmiany koniunktury na rynkach międzynarodowych i towarzyszącym tym powolnym spadkom dynamiki międzynarodowych przyjazdów, sektor turystyczny wciąż dostrzegał perspektywę rozwoju długofalowego. W niektórych krajach notowano jednocześnie bardzo wysokie wzrosty wydatków związanych z turystyką międzynarodową – za przykład podaje się Francję z aż 11-procentowym wzrostem (UNWTO, 2020). Nikt w tamtym czasie nie mógł przewidzieć globalnej pandemii, która tak mocno uderzy w ten sektor.

Sytuacja w turystyce europejskiej jest w dużej mierze odzwierciedleniem turystyki globalnej w okresie pandemii, chociaż pewne zjawiska mogą przebiegać inaczej i cechować się nieco inną dynamiką. Z tego względu warto zobrazować stan turystyki w tym regionie świata na podstawie najnowszych (w chwili pisania tego tekstu) danych statystycznych. Europejska Komisja Podróży (ang. European Travel Commission) w swoim raporcie z czwartego kwartału 2020 r. przedstawiła obraz turystyki w pierwszym roku pandemii. Poziom spadku podróży międzynarodowych w Europie w 2020 r. szacowany był na 69%, podczas gdy dla podróży krajowych na tym kontynencie na poziomie 35%. Przy spadku podróży międzynarodowych na świecie na poziomie 73% i spadku podróży krajowych na świecie na poziomie 34%, rok ten należy uznać za najgorszy od ponad trzydziestu lat (ETC, 2021). Wśród krajów europejskich, które zanotowały najmniejszy spadek podróży, należy wymienić Austrię. Kraj ten cechował spadek podróży jedynie o 53%, co wynikało z otwarcia granic w okresie wakacyjnym oraz dużego udziału podróży krótkodystansowych i krótkoterminowych. Na drugim biegunie krajów, które najbardziej odczuły skutki pandemii, wymienia się Czarnogórę (ze spadkiem podróży na poziomie 85%) oraz w dalszej kolejności Rumunię i Cypr (na poziomie 80%) (ETC, 2021).

Intensywne działania wielu państw świata zmierzające do szybkiego zaszczepienia jak największej liczby ludności oraz coraz łatwiej dostępne i wykonywane w coraz krótszym czasie testy na obecność wirusa w ciele człowieka rodzą nadzieję na stosunkowo szybkie odbicie się turystyki. Dodatkowym wsparciem mogą być zarówno nowe technologie pozwalające na „śledzenie” osób chorych powodujących zarażanie innych (poprzez dedykowane aplikacje), jak i podejmowane w ostatnich miesiącach na poziomie państw inicjatywy wprowadzenia tzw. paszportów szczepionkowych („cyfrowych zielonych paszportów”), potwierdzających nie tylko przyjęcie szczepionki, ale także zawierających informacje o samej chorobie oraz historię negatywnych wyników testów. Pomimo sceptycznego stanowiska w tym względzie UNWTO (DW, 2021), temat poszukiwania narzędzi szybkiej odbudowy turystyki w Polsce, Europie i na świecie wydaje się wciąż otwarty.

Badania naukowe nad turystyką prowadzone w kraju w świetle pandemii można uznać wciąż za bardzo ubogie. Omówienie dotychczasowego polskiego dorobku naukowego w tym zakresie należałoby rozpocząć od przeglądowej i inicjującej dalsze badania pracy pod tytułem „Przyczynek do badań nad wpływem pandemii na stan gospodarki turystycznej” (Panasiuk, 2020). Na szczególne podkreślenie zasługują zawarte w tej pracy zidentyfikowane przez autora grupy zagadnień wymagających pogłębionych badań w świetle panującej pandemii. Wśród innych publikacji można wymienić pracę Widomskiego (2020), która została poświęcona rozpoznaniu opinii i preferencji turystów krajowych w warunkach ogólnoświatowej pandemii COVID-19. Inną pracą w polskim środowisku naukowym jest próba odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób współczesna epidemia zmienia turystykę kulturową (von Rohrscheidt, Plichta, 2020). Autorzy przedstawili dyskusję interdyscyplinarną o charakterze eksperckim na ten temat. Problematyka turystyki w dobie pandemii jest także przedmiotem licznych badań za granicą (Benjamin i in., 2020; Correa-Martínez i in., 2020; Zenker, Kock, 2020), które z uwagi na zakres przedmiotowej monografii nie zostaną tu szerzej omówione.

Monografia proponowana czytelnikowi stanowi aktualnie prawdopodobnie najbogatszy zbiór prac badawczych (w formie rozdziałów) poświęconych branży turystycznej w dobie pandemii. Opracowanie podzielono na cztery części, kierując się głównie zawartością merytoryczną rozdziałów. Publikację otwiera część poświęcona funkcjonowaniu branży organizacji wydarzeń oraz związanych z nimi podróży służbowych. Część druga to szeroko rozumiane nowe technologie oraz innowacje wykorzystywane w turystyce. W części trzeciej przedstawiono funkcjonowanie wybranych podmiotów podaży turystycznej ze zwróceniem uwagi na kwestie transportowe, dziedzictwa kulturalnego oraz infrastruktury sportowo-rekreacyjnej. Ostatnia, ale nie mniej ważna część, dotyczy marketingu w turystyce.

W pierwszym rozdziale książki Klaudia Skoczeń połączyła dwie kwestie – funkcjonowanie w dobie pandemii organizatorów targów konsumenckich oraz koncepcję *Slow Movement*. Omówienie tych dwóch zagadnień pozwoliło na dokładniejsze przedstawienie koncepcji *Slow Fashion* na przykładzie wydarzeń organizowanych w ostatnich miesiącach w jednym z polskich miast. Drugi rozdział to nadal rozważania nad organizacją wydarzeń, ale skupione na konwentach fanów. Badania przeprowadzone w czasie pandemii pozwoliły Weronice Ślabosz na bliższe poznanie motywów uczestnictwa w tego typu wydarzeniach oraz ich porównanie z klasycznymi motywami występującymi w literaturze – ze wskazaniem odmienności dominujących motywów w tym segmencie rynku. W kolejnym rozdziale uwaga badawcza została skupiona na wydarzeniach sportowych jako czynnika rozwoju turystyki. Aleksandra Mależyna w swoim tekście wykazała, w jakim stopniu kibice wydarzeń sportowych podejmują dodatkową aktywność turystyczną w mieście goszczącym dane wydarzenie. Nie mniej interesującym rozdziałem w tej części monografii jest praca Adriana Urbańczyka poświęcona zmianom w organizacji podróży służbowych pracowników badanych korporacji wywołanym pandemią Covid-19. Przedstawione analizy pozwoliły autorowi na wyciągnięcie wniosków, że spotkania w formie online nie są traktowane jako alternatywa dla wyjazdów służbowych w badanych firmach.

Część drugą otwiera rozdział poświęcony konsekwencjom społecznym i ekonomicznym organizacji wydarzeń opartych na technologiach w formule hybrydowej. Ograniczenia w gromadzeniu się ludzi oraz nowe technologie spowodowały wzrost popularności wydarzeń hybrydowych – wykorzystujących w dużej stopniu zaawansowane technologie oraz profesjonalne studia nagrań. Małgorzata Franczyk w swoim rozdziale podjęła ten interesujący temat, stosując metodę badawczą studium przypadku. Aleksandra Dulewska omówiła wykorzystanie nowoczesnych technologii w obszarze działań promocyjnych touroperatorów. Autorka w efekcie swoich badań wyodrębniła podstawowy zbiór nowoczesnych technologii stanowiących niezbędny element funkcjonowania przedsiębiorstwa turystycznego w środowisku internetowym. Także kolejny rozdział tej monografii poświęcony jest interesującemu tematowi wykorzystania platform crowdfundingowych na potrzeby finansowania innowacyjnych produktów turystycznych. Ewa Kamińska w swoich badaniach dokonała przeglądu i porównania najważniejszych na polskim rynku platform crowdfundingowych w celu wskazania ich wad i zalet dla przedsiębiorcy. Uzyskane wyniki wydają się niezwykle ważne szczególnie w zbliżającym się okresie odbudowy turystyki po kryzysie pandemii. Kolejny rozdział autorstwa Macieja Kędziery poświęcony został analizie technologii informacyjno-komunikacyjnych wykorzystywanych w turystyce w dobie rozwoju ekonomii współdzielenia. Tego typu rozwiązania wydają się warte uwagi szczególnie w czasach unikania zatłoczonych hoteli i środków komunikacji. Nowe technologie informacyjno-komunikacyjne były także przedmiotem badań w tekście autorstwa Dominiki Hapek, w którym autorka skupiła uwagę na zastosowaniu tych technologii w marketingu hotelu niezależnego. W dobie unikania kontaktów osobistych i zgromadzeń na znaczeniu zyskują media społecznościowe. Wykorzystanie tych mediów przez wybrane obiekty szlaku zabytków techniki było obszarem zainteresowań Patrycji Żychoń i Michała Piwowarczyka. Na podstawie swoich badań autorzy podkreślili, że największą aktywność badane obiekty przejawiały w mediach społecznościowych (Facebook) w pierwszym okresie zamknięcia społeczeństwa (*lockdownu*), natomiast z upływem czasu ta aktywność malała. Interesujące może być także spostrzeżenie, że największą aktywnością w mediach społecznościowych cechowały się obiekty publiczne – w przeciwieństwie do obiektów komercyjnych.

Część trzecia rozpoczyna się rozdziałem poświęconym upadkowi legendarnego biura podróży Thomas Cook, co niektórzy traktowali jako zapowiedź poważnych problemów dla turystyki w nadchodzących latach (nie wiedząc jeszcze, że ten kryzys będzie tak wielki, w skali globalnej i wywołany pandemią). Natalia Siwik podejmuje analizę działań związanych z zarządzaniem ryzykiem i zarządzaniem kryzysowym w oparciu o studium przypadku powyższego biura podróży. Rozdział drugi tej części monografii, autorstwa Kamila Pawłowskiego, skupia się na transporcie kolejowym – ze szczególnym uwzględnieniem dostępnych w Polsce transgranicznych połączeń kolejowych. Praca Ewy Iwaniuk ma charakter przeglądowy i dotyczy roli pracowników w modelu otwartych innowacji, które to zagadnienie, miejmy nadzieję, w czasach odbudowy turystyki po pandemii coraz częściej będzie identyfikowane i rozwijane. Joanna Paprzycka skupiła się w swoim

tekście na analizie opinii przedstawicieli branży turystycznej na temat głównych aktów prawnych związanych z tą branżą. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki w regionie Gór Stołowych było przedmiotem badań podjętych przez Artura Żyto. W świetle ograniczeń w transporcie lotniczym oraz rosnącego zainteresowania turystyką krajową badania przedstawione w tym rozdziale wydają się zarówno bardzo aktualne, jak i ważne dla podmiotów mających wpływ na dziedzictwo tego obszaru. Część trzecią zamyka rozdział autorstwa Bartłomieja Łucia poświęcony znaczeniu infrastruktury sportowo-rekreacyjnej dla turystyki sportowej na przykładzie jednego z polskich miast.

Odbicie się turystyki po współcześnie obserwowanym kryzysie spowodowanym pandemią będzie na pewno mocno powiązane z działalnością marketingową przedsiębiorstw oraz miejsc recepcji turystycznej. Z tego względu badania marketingowe wydają się ważnym obszarem tej monografii, co ma swoje odzwierciedlenie także w dużo większej różnorodności tematycznej i liczebności rozdziałów. Decyzje podróżnych związane z zakazem lotów w Polsce w okresie pandemii COVID-19 były przedmiotem rozważań Katarzyny Madras. Kontynuacją tej problematyki jest kolejny rozdział autorstwa Magdaleny Wawoczny poświęcony zmianom wielkości ruchu pasażerskiego transportu lotniczego pod wpływem pandemii. Dwa następne rozdziały skupiają się na badaniach aktywności turystycznej z perspektywy zachowań konsumentów. W rozdziale trzecim tej części książki Franciszek Bolechowski przedstawia socjodemograficzne determinanty aktywności turystycznej beneficjentów programu socjalnego Rodzina 500+. Aktywność turystyczna jest także punktem wyjścia badań przedstawionych przez Magdalенę Kosiada-Sylburską, która stawia pytanie, dlaczego odwiedzający muzea angażują się w przygotowywanie usług muzealnych. Przegląd determinant rozwoju turystyki i ich ocenę omówiła Agata Smyka, wskazując na najważniejsze z nich dla badanej gminy miejsko-wiejskiej. Zachowania turystów analizowała Alicja Chrabańska-Czerwińska, opierając się na danych dotyczących jednego z najbardziej znanych w naszym kraju górskich parków narodowych. Pozostając w tym samym obszarze geograficznym, Żaneta Zatorska przedstawiła opinie podróżujących na temat dziedzictwa kulinarnego Małopolski, wskazując jednoznacznie na najwyższą popularność wśród badanych respondentów oscypka i obwarzanka. Monografię kończy ważna z punktu widzenia radzenia sobie z pandemią problematyka zachowań wolnoczasowych obejmująca kwestie aktywności fizycznej ludzi młodych w czasach pandemii. Zagadnienie to omawiają Łukasz Szał i Weronika Terlecka.

Podsumowując przedstawioną powyżej tematykę, należy bardzo mocno podkreślić, że branża turystyczna jest oceniana jako najbardziej dotknięta wybuchem pandemii w całej gospodarce świata. Notowane na świecie spadki liczby turystów i tym samym generowanych przychodów z turystyki na pewno mocno przełożą się na jakość życia wielu mieszkańców naszego globu. Nadchodzące zmiany w turystyce wymagają pilnego rozwoju aktualnych badań naukowych poświęconych funkcjonowaniu turystyki w tym szczególnym okresie pandemii, ale także w dłuższej perspektywie powrotu turystyki do normalności jednocześnie bardziej innowacyjnej, zrównoważonej i dochodowej.

Literatura

- Benjamin S., Dillette A., Alderman D.H. (2020). "We can't return to normal": committing to tourism equity in the post-pandemic age. *Tourism Geographies*, 22(3): 476–483.
- Correa-Martínez C.L., Kampmeier S., Kumpers P., Schwierzeck V., Hennies M., Hafezi W., ... Mellmann A. (2020). A pandemic in times of global tourism: Superspreading and exportation of COVID-19 cases from a ski area in Austria. *Journal of Clinical Microbiology*.
- DW (2021, March 6). WHO odrzuca planowane unijne paszporty szczepień. *Deutsche Welle – Społeczeństwo* (<https://p.dw.com/p/3qIdE>).
- ETC (2021). *European Tourism: Trends & Prospects (Q4/2020)*. Brussels (www.etc-corporate.org).
- Panasiuk A. (2020). Przyczynek do badań nad wpływem pandemii na stan gospodarki turystycznej. W: K. Nessel (red.), *Turystyka w naukach społecznych*. Instytut Przedsiębiorczości Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków (www.ruj.uj.edu.pl).
- UNWTO (2008). *International Recommendations for Tourism Statistics 2008 (IRTS 2008)*. UN, UNWTO, New York–Madrid.
- UNWTO (2019). *International Tourism Highlights 2018 Edition*. Madrid (<https://doi.org/10.18111/9789284421152>).
- von Rohrscheidt A.M., Plichta P. (2020). Turystyka w czasach zarazy. Jak współczesne epidemie zmieniają turystykę kulturową? *Turystyka Kulturowa*, 2: 161–184.
- Widomski M. (2020). Turystyka krajowa a pandemia.
- Zaim S., Chong J.H., Sankaranarayanan V., Harky A. (2020). COVID-19 and Multiorgan Response. *Current Problems in Cardiology*, 45(8): 100618 (<https://doi.org/10.1016/j.cpcardiol.2020.100618>).
- Zenker S., Kock F. (2020). The coronavirus pandemic. A critical discussion of a tourism research agenda. *Tourism Management*, 81: 104164.